

Тетяна Петрівна Дяк,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національного лісотехнічного
університету України,
м. Львів, Україна

Наталія Василівна Ковалик,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Львівської комерційної академії,
м. Львів, Україна

УДК 37.0

НАЦІОНАЛЬНА ЕЛІТА ТА ЕЛІТНА ОСВІТА: ТОЧКИ ПЕРЕТИНУ

В статті досліджується проблема впливу елітного знання на формування національної еліти. Показано, що в сучасну епоху сформувалась загальноосвітня тенденція до демократизації освіти, тобто, перехід від елітарної освіти до елітної, де якість освіти супроводжується її відкритістю. Задача української освіти – виховати національну еліту, яка забезпечить розвиток України шляхом прогресу.

Ключові слова: освіта, еліта, національна еліта, елітне знання, інтелектуальна еліта, елітна освіта.

The problem relevant for the elite knowledge influence upon the national elite formation is researched in the article. It is argued that on the modern stage a tendency in general education towards democratization of education has been shaped, that is transition from elitist education to elite one where the quality of education is characterized as revealed one. The task of the Ukrainian education is to foster a national elite that will provide the development of Ukraine toward progress.

Key words: education, elite, national elite, elite knowledge, intellectual elite, elite education.

Проблема еліти у наш час досліджується в соціально-філософському, філософсько-етичному, політичному та економічному аспектах. Історія розвитку людської цивілізації доводить рушійну силу еліти, як кращих представників суспільства. Світова соціально-філософська думка доходить висновку, що науковий та культурний потенціал країни визначається не стільки середнім рівнем учасників соціально-економічного процесу та їх кількістю, скільки потенціалом її еліти.

Сьогодні кваліфіковане, як «техногенна цивілізація», потребує кваліфікованої освіченої еліти, здатної виконувати роль консолідатора нації в економічному, інформаційно-технологічному, політичному, мовно-культурному аспектах та забезпечувати розв'язання завдань національного розвитку. Усвідомлення значущості зазначених перетворень зумовлює необхідність переосмислення теоретико-методологічних принципів аналізу феномену еліти, елітного знання та елітної освіти, науковий інтерес до яких має довготривалі та багатоманітні наукові традиції.

Упродовж останнього періоду, у вітчизняній філософії освіти і теорії педагогіки, проблему еліти,

в тому чи іншому контексті, розробляють: А. Єрмоленко, В. Пазенок, М. Ліпін, О. Шморгун, С. Пролеєв, С. Курбатов, Г. Ашин та ін. Методологічною основою розв'язання проблеми «еліти» у культурі та освіті стали праці: В. Парето, Г. Москі, Й. Шумпетера, Дж. Сарторі, Д. Рісмена.

Незважаючи на вагомі результати у дослідженні поставленої проблеми, поза увагою залишається зміст і специфіка функціонування та еволюції національних еліт. Актуальність вивчення проблем елітного знання обумовлена зростанням ролі національних еліт, у період соціальних трансформацій, що переживає сьогодні Україна.

Метою статті є розробка принципів аналізу феномену еліти, елітного знання та елітної освіти, у вимірах національної стратегії розвитку освіти. Важливим є завдання показати роль і значення елітного знання у формуванні національної еліти.

Формування еліти – складний процес. Історія засвідчує, що упродовж століть Україна позбавлена можливості формувати власну еліту. Навпаки, щоб підкорити народ, потрібно швидко позбутися носіїв

державницького мислення. Периферійна функція України, як суб'єкта господарювання і державотворення, була вигідною імперським владним структурам. Здійснювався постійний відбір керівників з «надійних» людей, інтенсивний імпорт.

Проблема України, на думку деяких дослідників, полягає в тому, що постійна зміна проектів та орієнтацій, формує претендентів на звання «нової» еліти, яка не існує в готовому вигляді. Її необхідно формувати, створювати умови для становлення та розвитку, високої культури, як важливого елемента підвищення культури всього народу [3].

Проблемою трансформаційних економік є те, що на зміну впливовій культурній та педагогічній еліті прийшла бізнесова та політична еліта, з могутніми важелями впливу на суспільство. Їхні уявлення про мораль та виховання часто виявляються в контрциклі до розбудови в Україні цивілізованого суспільства [1].

На думку сучасних дослідників, для виховання національної еліти потрібне відповідне знання, носієм якого є елітна професура. На думку М. Брюховецького, «неупереджена освіта, заснована на свободі вибору, є наріжним каменем формування нової національної еліти. Правда, молодій людині складно визначитися, що вона хоче вивчати і чим займатися, а науково-педагогічним працівникам, з іншого боку, також важко визначати межі свободи для студентів. Разом з тим, труднощі дають головне – відчуття свободи» [2].

Отже, вважає М. Брюховецький, наскільки сьогоднішня еліта зрозуміє, що майбутньому поколінню необхідно «прищепити» дух свободи, настільки успішною буде її діяльність. Через 10 років нинішня еліта буде залежати від тієї, яка рано чи пізно, прийде їй на зміну. А якщо не підтримати молодь сьогодні, то завтра вона, навряд чи буде почуватися відповідальною перед країною, в цілому, і перед попередниками, зокрема. Колись мудрі люди казали: «Владу можна взяти силою, але втримати її – лише мудрістю». Так можна втримати майбутню еліту від руйнування сьогоднішніх здобутків. Здається, в Україні поки що не хочуть зрозуміти цю мудрість» [2].

Таким чином, політика переходу до інформаційно-го (постіндустріального) суспільства в Україні спонукає до проведення реформ у сфері освіти та науки. Стратегічні цілі розвитку національної освіти та науки визначаються необхідністю забезпечити високий рівень конкурентоспроможності країни, економіки та окремої особи у глобалізованому світі. При цьому, нанотехнології розглядаються в якості базису для створення нових технологій, що дасть можливість перетворити методи діяльності у головних секторах господарювання. У світлі такої постановки питання, ключовим підходом до здійснення реформ у сучасних умовах, є взаємодія освіти, науки та високотехнологічних виробництв, що формують інноваційний процес. Такий підхід породжує об'єктивну необхідність у розвитку двох ланок вищої освіти: 1) масова вища освіта, що надає базові знання більшості населення України; 2) передова (елітна) вища освіта, що

розвивається, на основі використання у навчанні наукових досліджень [4].

Важливим елементом подальшого реформування вищої освіти в Україні є кардинальна зміна участі вищих навчальних закладів у виконанні наукових досліджень, як основи елітної університетської підготовки. Зауважимо, що елітна освіта має значні відмінності від стандартних методик, оскільки базується на гнучкості програм навчання, відповідності навчальних програм міжнародним стандартам, вимогам ринку, потребам суспільства, постійному вдосконаленні способів і моделей передачі знань.

Під освітою частіше розуміють набуття людиною певної кількості знань, які роблять з неї: а) компетентного споживача (зацікавлена економіка); б) законослухняного громадянина (зацікавлена держава); в) ефективного працівника (зацікавлений роботодавець). Проблема в тому, що це не є завданням освіти. Це перелік причин, через які освіта втрачає в якості. Разом з тим, практика показує, що таке ставлення до освіти постає своєрідними «гальмівними колодками» для розвитку суспільства.

За результатами соціологічних досліджень, половина опитаних громадян не вважають престижною освіту головною умовою успішної кар'єри. Набагато важливішими чинниками визнають гроші, зовнішні дані, лідерські якості й уміння ризикувати. Тобто, вищою метою визнається кар'єра, а не набуття фундаментальних знань.

Сьогодні важко однозначно відповісти, як необхідно вибудовувати систему освіти й виховання, в умовах нерівномірно розвиненого світу, різного рівня життя, заможності людей. Освіта має бути багаторівневою. Наприклад, у Німеччині початкова освіта для всіх загальна; роздільна – останні п'ять років. Малоздібні діти (які погано розмовляють, повільно читають тощо) або ж з ознаками аутизму (неспроможні записати домашнє завдання, вивчити і переказати текст, запам'ятати порядок картинок тощо), поділяються після початкової школи у, так звану гауптшوله (Hauptschule). В неї потрапляє приблизно третина німецьких дітей. Якщо в гауптшوله хтось ставить учителю складне питання, відповідь часто буде така: вам це не потрібно, це вивчають у реальній школі або гімназії. Навчатися тут неважко – відсидів заняття і можна йти розважатися. Домашніх завдань мало, їх майже ніхто й не виконує. У реальній школі (Realschule) – значно важче, але вони мають перспективу продовжити навчання у престижній школі. Такою в Німеччині вважається гімназія (Gymnasium). Лише після її закінчення молодь може пробувати вступити до університету (вища освіта в німців безкоштовна) [5].

Важливо, що всі рівні шкіл – Hauptschule, Realschule, Gymnasium є безкоштовними. Батьки купують для дитини тільки рюкзак і пенал. Решту: підручники, зошити, олівці, ручки тощо учні одержують у школі. Шкільні заходи: походи в театр, музей, поїздки також сплачує школа. Якщо шлях до школи

пішки забирає понад 15 хвилин, учень отримує безкоштовний проїзний квиток. При цьому, уряд Німеччини виділяє на освіту астрономічні суми. Частка витрат на освіту в Німеччині становить 6,2% ВВП [5].

Отже, формування національної еліти в Україні неможливе, без здійснення «інвестицій» у людський розвиток, забезпечення якості та доступності освіти. В освітній сфері сформувалися відчутні перекося, що вимагають корегування державної освітньої політики [5], так зазначається в Національній доповіді «Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015». Необхідною є модернізація змісту загальної середньої освіти, що має бути не одноразовою акцією, а постійною багатоплановою системною діяльністю, що передбачає розв'язання комплексу теоретичних і практичних проблем. Вона вимагає належної структурної організації і може бути здійснена у рамках відповідної державної програми. Значні зусилля мають бути спрямовані на докорінне поліпшення забезпеченості вітчизняної школи засобами навчання, індустрія яких в Україні відсутня та на повну комп'ютеризацію навчання [5].

Для вітчизняної вищої школи пріоритетним стало завдання забезпечення належної якості освіти, з урахуванням потреб економіки, роботодавців, суспільства, в цілому, а також споживачів освітніх послуг. Розв'язання цієї проблеми залежить від запровадження компетентнісного і кредитного підходів, що роблять надану вищу освіту прозорою, зрозумілою, порівнюваною в межах європейських кваліфікаційних рамок для європейського простору вищої освіти та навчання упродовж життя, національних систем кваліфікації.

На спеціальну увагу заслуговує піднесення дослідницько-інноваційної ролі вищих навчальних закладів, щодо якої, останнім часом, прийнято ряд формальних, непідкріплених реальними можливостями, рішень. Розвиток фундаментальних наукових досліджень не можуть слугувати базою для справжніх інновацій. Це стримується у вищих навчальних закладах (за винятком декількох провідних університетів України), відсутністю вагомих наукових шкіл, спеціалістів-дослідників відповідної кваліфікації, сучасної науково-дослідної бази. Ґрунтовне розв'язання проблеми інтеграції освітньої і наукової складових, у діяльності вищих навчальних закладів можливе, за умов інтеграції академічної та університетської науки, потребує вдумливих підходів, відповідальної законодавчої основи, нормативно-правового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення [1].

Згідно з національною доповіддю «Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015», основними напрямками модернізації освіти мають бути: вдосконалення управління освітою, перехід бюджетного фінансування загальноосвітньої підготовки на єдині стандарти вартості, диференційовані за рівнем підготовки; запровадження компетентнісного підходу в навчальний процес, використання інноваційних освітніх технологій; посилення профорієнтації та первинної

професійної підготовки; зміни у формуванні державного замовлення на професійну підготовку, з передачею функцій прогнозування Міністерству економіки України тощо.

Системна реалізація соціальних функцій держави неможлива, без широкомасштабних інвестицій в освітню сферу. Інноваційний розвиток суспільства та економіки передбачає зростання та самореалізацію інтелектуального потенціалу нації, формування якісно нової, робочої сили, яка має високу фахову підготовку та стійкі мотиваційні установки щодо постійного підвищення професійного рівня.

Збільшення капіталовкладень в освіту і професійну підготовку забезпечить не тільки конкурентоспроможність країни у сфері економіки, а й підготовку молоді до життя у світі сучасної зайнятості. Інвестиції в освіту мають надати можливість покращити якість освітніх послуг, забезпечити фундаментальність і практичну спрямованість освітніх програм, створити умови для зростання соціальної мобільності та активності молоді, становлення безперервної освіти упродовж трудового життя людини.

Необхідно враховувати, що теорія еліт заснована на соціологічній концепції, згідно з якою суспільство поділяється на вибрану меншість – активну керуючу творчу верхівку, яка складається з формальних та неформальних лідерів, і більш пасивну, основну масу. Соціокультурне призначення еліти інтерпретується, як самоствердження людини у просторі суспільного життя, шляхом розгортання її духовно-інтелектуальних сил, орієнтованих на продукування гуманітарно-значущих «текстів», тобто, на продукування інноваційних «зразків» мислення, дії, чуттєвості. В їх формуванні велике значення належить елітному знанню.

Поняття «елітного знання» відображає не лише новий підхід до аналізу ролі знань у процесі формування та розвитку людського суспільства, а й зростання значення інтелектуальної діяльності у процесі постіндустріальних перетворень. Надання «елітного» знання забезпечує система «елітної освіти». Доступність «елітного знання» залежить від того, якою є система елітотворення: «прозорою», відкритою для більш активних, освічених, талановитих людей, здатних до впровадження інновацій. Тому, поняття «елітного знання» базується на концепції досяжності елітного статусу «незалежно від походження» [5].

Більшість сучасних дослідників еліти справедливо вважають, що основним критерієм типології елітотворення є рівень її «відкритості». Якість еліти залежить від того, наскільки вона є «прозорою», «відкритою» для більш активних, освічених, талановитих, здатних до впровадження інновацій, людей. Відкритий тип формування еліти, заснований на «конкурсному відборі» на елітарні позиції за критерієм здібностей їх шукачів, передбачає приплив кращих, талановитих, у тому числі, з нижчих, соціальних прошарків. Навпаки, «закритий» тип, характерний для традиційного суспільства, передбачає кланове

формування еліти з вихідців вузького, елітного прошарку. Досвід історії свідчить, що «закрита еліта», яка формується з представників вузького, привілейованого прошарку, неминуче деградує.

Разом з тим, аналіз засвідчує, що в підходах до розв'язання цього питання сформувалися два альтернативні підходи. Прихильники першого вважають, що наявність елітних, навчальних закладів є викликом демократії, оскільки така освіта ставить молодь у нерівні умови, відновлюючи систему соціальної нерівності. Прихильники протилежної точки зору вважають, що єдина, недиференційована система навчання не враховує різноманітних особистісних орієнтацій, пригнічує індивідуальність, нівелює особистість, не стимулює розвиток талантів, унікальних здібностей. Вони відстоюють необхідність існування, поряд з державними, елітних закладів освіти, в тому числі, альтернативних, щоб діти з батьками могли обирати ту систему, яка їм більше підходить. При цьому, малозабезпечені сім'ї, які не можуть оплачувати таке навчання, повинні мати право на дотацію благодійних фондів, держави, зокрема, у вигляді стипендії талановитим дітям [5].

У цьому контексті необхідно розрізнити поняття елітарної та елітної освіти. На думку сучасних дослідників, елітарна освіта є освітою вузького кола дітей, до якого належать люди за критеріями знатності та багатства. Цей тип освіти є марнотратним для суспільства: адже у цьому випадку губляться молоді таланти, які не належать до багатих верств населення. Разом з тим, елітна освіта характеризується тим, що її критеріями є здібності та таланти молоді, а не походження та статус батьків.

Таким чином, елітарна освіта поєднується з системою закритого формування еліт, тоді, як елітна освіта – з системою відкритого елітотворення, здатного забезпечити більшу соціальну мобільність у суспільстві. Не можна розглядати елітну та елітарну освіту, як протилежні системи формування еліти. Ці два типи освіти перетинаються, в них є спільна площина. Елітна освіта може бути одночасно елітарною, і, навпаки, елітарна освіта, певною мірою, є елітною (з погляду її якості) [3].

Таким чином, політика переходу до інформаційного (постіндустріального) суспільства в Україні спонукає до проведення реформ у сфері освіти та науки. Системна реалізація соціальних функцій держави неможлива без інвестицій в освітню сферу. Інноваційний розвиток суспільства та економіки передбачає зростання та самореалізацію інтелектуального потенціалу нації, формування якісно нової, робочої сили, яка має високу фахову підготовку та стійкі мотиваційні установки щодо постійного підвищення професійного рівня. Збільшення капіталовкладень в освіту та професійну підготовку забезпечить не тільки конкурентоспроможність країни у сфері економіки, а й підготовку молоді до життя у світі сучасної зайнятості.

Важливою проблемою є дослідження інвестицій в освіту, що мають надати можливість покращити якість освітніх послуг, забезпечити фундаментальність і практичну спрямованість освітніх програм, створити умови для зростання соціальної мобільності та активності молоді, становлення безперервної освіти в Україні впродовж трудового життя людини.

Використані літературні джерела

1. Ашин Г. К. Элитное образование // *Общественные науки и современность*, 2001. – № 5. – С. 23–29.
2. Брюховецький В. Ключ до формування української євроцентричної еліти // *Освіта*. – 2003. – № 44 (469).
3. Гольдштейн Д. М. Проблема елітного знання в контексті формування інтелектуальної еліти // *Зб. наук. праць студентів економічного факультету / За заг. ред. проф. В. Д. Базилевича*. – К., 2010. – С. 54–58.
4. Матвійів М. Взаємозв'язок ринку знань із ринком праці в Україні: маркетинговий аспект // *Галицький економічний вісник*, 2009. – № 7. – С. 73–79.
5. Новий курс: реформи в Україні, 2010–2015. *Національна доповідь / За заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]*. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 116 с.

